

УДК 347.21

Заліско О. І., Заступник Генерального прокурора
України, державний радник юстиції 3 класу

Історичний розвиток кримінально-правової охорони правосуддя в Україні

У статті виокремлено авторську класифікацію етапів розвитку кримінально-правової охорони правосуддя в Україні. Проаналізовано сутність і значення кожного періоду формування кримінально-правової охорони правосуддя на території України, охарактеризовано позитивні та негативні моменти відповідного законодавства в історичному контексті.

Ключові слова: історичний розвиток, кримінально-правова охорона, правосуддя, кримінальне законодавство.

В статті виділено авторську класифікацію етапів розвитку уголовно-правовой охраны правосудия в Украине. Проанализированы сущность и значение каждого периода формирования уголовно-правовой охраны правосудия на территории Украины, охарактеризованы положительные и отрицательные моменты соответствующего законодательства в историческом контексте.

Ключевые слова: историческое развитие, уголовно-правовая охрана, правосудия, уголовное законодательство.

The article singled out the author's classification of the stages of the criminal justice and legal protection in Ukraine. The essence and significance of each period of forming criminal protection of justice in Ukraine, described positive and negative aspects of legislation in a historical context.

Keywords: historical development, criminal legal protection, justice, criminal law.

Актуальність теми. Судді, як носії судової влади, повинні бути під захистом держави, і коли людина звертається до суду, вона повинна знати, що закон захищає суддю, а, отже, в останнього є обов'язок захистити права того, хто звертається [1]. Таке твердження є цілком обґрунтованим, зважаючи на те, які відповідальні та складні завдання виконують ті, хто здійснює правосуддя. Історично та емпірично доведено, що найкращими засобами захисту та охорони правосуддя від незаконних, злочинних діянь є кримінальні засоби. Варто зазначити, що, незважаючи на достатньо розвинені та ефективні кримінальні методи і способи охорони правосуддя в Україні, які сьогодні існують в нашій державі, ще буквально століття тому правосуддя взагалі не визнавалось об'єктом кримінально-правової охорони з боку держави, а тому було включено в родові об'єкти інших злочинів, відповідальність за скоєння яких захищали тільки певні аспекти здійснення правосуддя.

Прагнення створити справедливе правосуддя характеризує весь процес розвитку суспільства. Досягнення цієї мети можливе лише при ефективній протидії скоєнню злочинних посягань на правосуддя. Ефективна ж протидія можлива лише при ретельному аналізі та дослідженні засобів, методів та способів охорони правосуддя на різних етапах історичного розвитку кримінального законодавства. Саме цим і обумовлюється актуальність обраної тематики, оскільки від правильно визначених наслідків застосування тих чи інших каральних засобів з боку держави в процесі охорони правосуддя від злочинних посягань на різних історичних етапах суспільного розвитку, залежить значною мірою ефективне функціонування всієї системи кримінальної юстиції сучасного періоду.

Стан наукового дослідження. Серед сучасних дослідників доцільно виділити вченого В.В. Мульченка, який досліджував історію розвитку поглядів суспільства на систему кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за вчинення

злочинів проти правосуддя, а також інших вчених, як вітчизняних, так і зарубіжних, таких як: Д.І. Багалій, В.І. Борисов, А.В. Воронцов, В.К. Грищук, І.М. Грозовський, І.В. Дворянсков, С.Є. Дідик, А.І. Друзін, Т.С. Ісаєва, Н.Д. Квасневська, М.М. Музиченко, М.М. Новікова, І.Я. Терлюк, В.І. Тютюгін, А.І Чучаєв та інші, праці яких більшою чи меншою мірою стосувались питань історичного розвитку кримінально-правової охорони правосуддя в Україні.

Метою статті є комплексний теоретико-правовий аналіз кожного з етапів становлення і розвитку кримінально-правової охорони правосуддя в Україні.

Виклад основного матеріалу. Виокремлення саме 6 етапів розвитку кримінального законодавства України у сфері боротьби зі злочинними посяганнями у сфері правосуддя є найбільш оптимальним, оскільки така кількість періодів найбільш точно та в той же час лаконічно відображає всі найсуттєвіші історичні події, які мали прямий чи опосередкований вплив на розвиток українського кримінального права та законодавства. В той же час, змістовне наповнення виокремлених етапів В.К. Грищуком є дещо суперечливим, а в деяких випадках навіть неповним, тому ми пропонуємо таку версію періодизації становлення та розвитку українського законодавства у сфері кримінально-правової охорони правосуддя: 1) період Київської Русі (X-XIII ст.); 2) період дії польсько-литовського та російського кримінального законодавства (XIV-XVII ст.); 3) період дії козацького звичаєвого права, російського та польського кримінального законодавства (XV-XVIII ст.); 4) період дії кримінального законодавства Російської імперії та Австро-Угорщини (XIX ст.-1917); 5) радянський період (1917-1991 рр.); 6) сучасний період (з 1991 р. та до теперішнього часу). Використання саме такого підходу до періодизації допоможе простежити формування єдиної лінії кримінальної політики охорони правосуддя в Україні, незважаючи на доволі велику кількість кримінально-правових норм, що були створені та діяли на різних етапах багатовікової історії кримінального права.

Розглянемо детально кожен із запропонованих нами історичних етапів.

Період Київської Русі (X-XIII ст.).

Одним з перших сформульованих в українському кримінальному праві злочинів проти правосуддя була відповідальність за неправдивий донос (ст. 20 Широкої редакції Руської Правди). Устав святого князя Володимира «Про церковні суди» передбачав суворе покарання за завідомо неправдиве обвинувачення у трьох гріхах: блуді, знахарстві і еретичтві. За подібне діяння на розсуд церковного суду винний міг бути підданий: відсіканню руки, відрізання носа або навіть смертній карі [2, с. 153]. Крім того, в Руській Правді передбачена відповідальність за неправомірні діяння, які вчинялися щодо осіб, які здійснювали правосуддя, це зокрема вбивство княжого тіуна, що на той час виконував судові функції та представляв судову владу у князівстві, — ст. 22 короткої редакції Руської Правди [3, с. 153]. Звичайно, ці посягання не відокремлювались у спеціальну главу, що стосувалась злочинів саме проти правосуддя. Норми, які закріплювали відповідальність за посягання на княжого тіуна, розглядались як один із засобів забезпечення громадського порядку в ті часи, були одним з способів захисту представників влади, насамперед, без нормативного розподілу такої влади на три гілки. Отже, у законодавстві того часу положення, які б захищали правосуддя у розумінні процесу судової діяльності, були відсутні.

Період дії польсько-литовського та російського кримінального законодавства (XIV-XVII ст.).

У XIV ст. українські землі входили до складу кількох сусідніх держав і на їх

території, відповідно, діяли різні джерела права: Руська Правда, Литовські статuti, римське право, в Карпатах було поширено молдавське право, містам було надано Магдебурзьке право. Кримінально-правові норми польсько-литовського періоду, які містились у відомих нам Литовських статутах, захищали правосуддя шляхом декларування його загальних принципів, а саме: про необхідність винесення справедливих судових рішень, про встановлення певних термінів розгляду справ у судах, а також містили норми про призначення осіб, які здійснюють правосуддя, тобто воєводських і повітових суддів, про право феодалів здійснювати суд над залежним населенням. Литовські статuti до злочинів проти порядку управління і суду відносили фальшивомонетництво, підробку печаток, документів, лжеприсягу, лжесвідчення в суді і опір адміністрації. Під злочинами проти громадського порядку розуміли приховування злочинів [4, с. 660]. Таким чином, цей період розвитку кримінально-правової охорони правосуддя характеризується відсутністю чітких санкцій за посягання на правосуддя, в тому числі не передбачалася кримінальна відповідальність за постановлення суддями завідомо неправосудного вироку, що сміливо можна розглядати як документальне втілення правосудної процедури. Прогресивним моментом було встановлення заборони вирішувати судові справи несправедливо чи за хабар, це можна розглядати як один з основних принципів справедливого вирішення справи у суді. Здебільшого, в цей час збереглися та незначною мірою вдосконалились кримінально-правові норми, які були в «Руській Правді». Однак, не можна забувати, що саме в цей період починається *законодавче закріплення основних принципів здійснення правосуддя*, порушення яких в подальшому буде суворо каратись засобами примусового впливу з боку держави.

Опосередковану роль у розвитку кримінально-правової охорони правосуддя зіграли Судебник 1497 р. (Судебник Івана III або Великокнязівський судебник) і 1550 р. (Царський судебник, складений за завданням Івана Грозного) [5, с. 17], що зумовлено тим, що дія зазначених актів не поширювалась на українські землі, однак в подальшому норми саме цих судебників стали основою для прийняття інших актів кримінально-правового спрямування, положення норм яких були обов'язковими для застосування в Україні. Крім того, беззаперечним є той факт, що саме акти російської царської, а згодом радянської влади, послужили певною мірою для формування українського кримінального законодавства, тому розгляд нормативних документів, які, хоча і не мали прямого впливу на нашу державу в певні визначені етапи її історичного розвитку, є важливими при дослідженні всього історичного процесу становлення та розвитку науки кримінального права та кримінального законодавства.

Період дії козацького звичаєвого права, російського та польського кримінального законодавства (XV-XVIII ст.).

Демократичний устрій Запорізької Січі поширювався на всіх представників козацької влади, всі нормативні акти того часу як письмові, так і усні і, безперечно, на судову владу, яка, як стверджують науковці, формувалась під впливом «словесного права і здорового глузду» [6]. Такий демократичний підхід до побудови державо-подібного утворення, а також владного апарату характеризувався також певною рівністю суб'єктів перед законом та судом. Крім того, звичаєве право, норми якого були відомі українському населенню і поза межами Запорізької Січі, було тим інструментом, за допомогою якого вирішувались всі спори в козацькому суді. Простота, принципівість, справедливість рішень, відсутність тяганини — саме ці ознаки характеризують всю судову систему Запорізької Січі. Сміливо можна стверджувати, що

вказані характеристики судових процедур козацьких часів відіграли в подальшому важливу роль у розвитку судової системи на українських землях, ставши загально-визнаними та законодавчо закріпленими принципами здійснення правосуддя в Україні.

Надалі в Україні починає формуватися судова система, яка була визнана також царським урядом Росії. Згідно з царською грамотою від 27 березня 1654 р., за Україною визнавалося право мати власні суди і судитися за своїми старими правилами [7, с. 238; 8, с. 22]. Однак, незважаючи на таку, здавалось би, свободу дій з боку російського царя для українських козацьких керівників та чиновників, в першу чергу, суддів, саме у період Гетьманщини (XVII-XVIII ст.) російським урядом приділялась особлива увага становищу правосуддя на українських землях, що пов'язано з суттєвим збільшенням кількості апеляцій на рішення судів та скарг на неправомірні дії суддів. В Інструкції гетьмана Апостола 1730 року з метою зменшення кількості таких апеляцій і скарг встановлювалася відповідальність суддів за постановлення неправосудного рішення, за що «... суддів теж карано або штрафовано, коли доведено їхню необ'єктивність» [9, с. 156]. Пізніше в Інструкції Колегії чужоземних справ 1732 року був встановлений обов'язок наглядати за «суддями генеральними великоросійськими», щоб вони судили по правді, без зволікання, не брали хабарів і були прикладом для суддів українського походження. Якщо виявлялись факти вирішення справ суддями українського походження не по правді, а шляхом кривдження тих, хто позивається, таким суддям повинні були виноситись догани з наступним повідомленням про це гетьмана [9, с. 157]. В ордері гетьмана Кирила Розумовського 1751 року встановлювались штрафи для суддів, які виносили несправедливі вироки [9, с. 345-346].

Отже, період Гетьманщини характеризується встановленням кримінальної відповідальності за постановлення суддями неправосудного вироку, у зв'язку з чим можна сміливо говорити про посилення кримінально-правової охорони правосуддя в цілому. Не можна заперечити той факт, що такий стан речей був в цілому викликаний політикою царської Росії, яка насаджувала свої порядки в Україні.

Період дії кримінального законодавства Російської імперії та Австро-Угорщини (XIX ст. - 1917).

Третій поділ Польщі визначив сфери впливу різних країн стосовно українських земель. Так, частина земель Правобережної України відійшла до Росії, а західно-українські землі до Австрії. У зв'язку з цим відбулася заміна польського законодавства австрійським і на території України діяло два кодекси – Кримінальний кодекс Австрії та Угорський кримінальний кодекс. Значний інтерес для нас представляє останній з них, оскільки в ньому встановлені найсуттєвіші покарання за весь час діяльності української судової системи. Так, у § 468 розділу XLII «Злочини і проступки по службі і зловживання званням адвоката» встановлювалося покарання судді і присяжного засідателя до п'яти років ув'язнення у цухтгаузі за вимагання чи отримання хабара, задля вчинення діяння, яке впливає з його службових повноважень; § 469 цього ж розділу встановлює покарання судді від п'яти до десяти років ув'язнення у цухтгаузі за незаконне вирішення кримінальних чи цивільних справ з корисливих мотивів [10, с. 287]. Як бачимо, законодавство західноукраїнських земель, будучи під впливом законодавства східноєвропейських держав, пішло набагато далі російського і закріпило норми кримінально-правової охорони правосуддя, які на сьогоднішній день становлять невід'ємний елемент сучасного українського кримінального законодавства у сфері охорони правосуддя.

В той же час, не можна проігнорувати нові напрями розвитку російського кримінального законодавства. Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. справедливо оцінюється дослідниками як позитивна і прогресивна подія у законотворчості Росії і, відповідно, майбутньої України. Уложення стало першим кодифікованим кримінально-правовим актом в історії російсько-українського законодавства, а також своєрідним мостом від минулого до сьогодення, оскільки закріпило багато принципових положень, що діють в кримінальному праві і понині, хоча і не сприйняло в повному обсязі багатьом вельми конструктивним ідеям, сформульованих на рубежі XVIII - XIX ст. Уложення містило розділи, що об'єднують правові норми про відповідальність за посягання на інтереси правосуддя, однак зміст цих глав знову було суттєво змінено. У главі п'ятій розділу п'ятого «Про неправосуддя» [11, с. 136] були об'єднані найбільш істотні посягання на інтереси правосуддя з боку представників державних органів, які безпосередньо приймають рішення у кримінальних або цивільних справах або здійснюють нагляд за правильністю та законністю їх винесення.

Саме в досліджуваному законодавчому акті інтереси правосуддя були сформульовані як самостійний об'єкт кримінально-правової охорони, незважаючи на відсутність єдиного розділу про посягання на інтереси правосуддя. Як показує подальший історичний розвиток російського кримінального законодавства, автори шукали оптимально можливі варіанти такого розділу. З цим пов'язана поява Кримінального Уложення 1903 року, в якому система злочинів проти правосуддя набула більш менш чіткого закріплення в кримінальному законодавстві. Так, у Кримінальному Уложенні містилась спеціальна глава «Про протидію правосуддю», що об'єднала злочини, що здійснюються особами, які не є представниками правосуддя, але повинні сприяти його відправленню, а також ті, які перешкоджають виконанню завдань правосуддя. Діяння, які раніше об'єднувались в розділі «Про неправосуддя» в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р., тепер розташовані серед злочинів, які вчинялись на державній або суспільній службі. Тут були і такі норми: підбурювання до скоєння злочину і невжиття заходів для затримання злочинця, проведення обшуку, огляду, виїмки з порушенням встановленого порядку, одержання хабара присяжним засідателем, розголошення останнім таємниці дорадчої кімнати, а також відмова присяжного засідателя від виконання обов'язків [12, с. 278]. Як бачимо, поява Кримінального Уложення 1903 р. ознаменувала якісно новий етап розвитку кримінально-правової охорони правосуддя. Закріплення відповідальності за скоєння злочинів у сфері до судової та судової процесуальної діяльності, посягання на незалежність присяжних засідателів, які сьогодні є втіленням демократичності та справедливості судових процедур тощо є беззаперечним виявом належного розуміння завдань правосуддя, що мало своїм наслідком підвищення уваги з боку держави та всього суспільства до важливості та необхідності захисту та охорони правосуддя від злочинних посягань задля ефективного функціонування розвиненого суспільства.

Радянський період (1917-1991 рр.).

Зі встановленням в Україні радянської влади перший Кримінальний кодекс, прийнятий в 1922 р, не містив окремого розділу, який би стосувався злочинів проти правосуддя. Такі склади злочинів були розосереджені в розділах «Про злочини проти порядку управління» і «Про посадові злочини». Кодекс передбачав відповідальність за винесення суддями з корисливих або інших особистих мотивів неправосудного вироку, за невиконання без поважних причин своїх обов'язків народними засідателями, за незаконний

привід, за незаконне затримання, за примушування до дачі показань, за недонесення про злочин і ін. Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. в плані відповідальності за злочини проти правосуддя істотно не відрізнявся від попереднього. У ньому також не було окремого розділу про злочини проти правосуддя, а норми, які передбачали відповідальність за цю категорію злочинів, містилися в розділах «Державні злочини», «Злочини проти порядку управління», «Посадові злочини». Поряд з нормами, які містилися в кодексі 1922 р., в кодекс 1927 р. були введені нові норми, такі як: ухилення свідка від явки або відмову від дачі показань, перешкоджання явці свідка, ухилення експерта, перекладача або понятого або відмова від виконання обов'язків, провокація хабара з метою подальшого викриття хабародавця та ін. [13, с. 11-13]. Таким чином, можна констатувати про розпорошеність складів злочинів проти правосуддя і невизначеність суспільних відносин, які потрібно охороняти від посягань у зв'язку зі здійсненням правосуддя, що мало своїм наслідком виникнення значних труднощів на практиці.

Подальший розвиток законодавства спричинив збільшення переліку складів злочинів, які зазіхають на правосуддя, що, в кінцевому підсумку, сприяло виділенню відповідальності за злочини проти правосуддя в окрему главу VIII «Злочини проти правосуддя» Кримінального кодексу УРСР 1960 року, в якій була проведена більш чітка систематизація кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти правосуддя. Крім того, законодавцем було здійснено більш змістовний опис таких злочинів та їх ознак, що мало також своїм наслідком встановлення кримінальної відповідальності за злочини, які раніше взагалі не були передбачені попередніми редакціями КК. Дана глава містила п'ятнадцять складів злочинів і розміщувалася між посадовими злочинами та злочинами проти порядку управління, що є цілком виправданим, оскільки на той час суспільна небезпека посягань на відносини, які забезпечують нормальне функціонування органів правосуддя, прирівнювалась до злочинних посягань на порядок управління та проти посадових осіб державних органів. Саме в цьому акті було остаточно сформульовані всі елементи поняття «правосуддя», яке, крім безпосередньої діяльності суду з розгляду та вирішення справ, включає також досудову діяльність та діяльність, пов'язану з реалізацією судових рішень. Проведений аналіз вказаних вище документів радянської доби та їх вплив на розвиток українського законодавства про захист правосуддя кримінально-правовими засобами дозволяє зробити припущення про те, що законодавець пішов по такому шляху з урахуванням історично сформованих традицій (Уложення «Про покарання кримінальні та виправні» 1845 р., глава «Про неправосуддя»; «Кримінальне Уложення» 1903 р., глава «Про протидію правосуддю»), коли в главу про посягання на правосуддя поміщалися склади злочинів з різними об'єктами посягань. Варто зазначити, що такий підхід до визначення родового об'єкта злочинних посягань на правосуддя використовується українським законодавцем і донині з певними елементами його модернізації.

Сучасний період (з 1991 р. та до теперішнього часу).

Підтвердженням вищезазначеного твердження є новий Кримінальний кодекс України 2001р. [14], в якому розділ XVIII «Злочини проти правосуддя» містить норми про відповідальність за злочини, які посягають на суспільні відносини як у сфері правосуддя, так і в сфері досудового розслідування, виконання судових рішень.

Загалом період незалежності України характеризується поступовим удосконаленням інституту відповідальності за посягання на правосуддя, зокрема така тенденція торкнулася відповідальності суддів. Так, Закони України «Про кваліфіка-

ційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України» (на сьогодні втратив чинність), «Про статус суддів» (втратив чинність), «Про судоустрій і статус суддів», «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про державну службу», «Про Вищу раду юстиції», Кодекс суддівської етики тощо визначили, а деякі з них і понині встановлюють відповідальність суддів за посягання на здійснення правосуддя. Однак спеціальним актом стосовно їх відповідальності є все ж таки Кримінальний кодекс України, де закріплений найсуворіший вид юридичної відповідальності за посягання на правосуддя в Україні, в тому числі суддями. Проте чинний КК України не позбавлений і багатьох суперечностей, недоліків і архаїзмів, що зумовлено недотриманням українським законодавцем оптимального рівня наступництва попередніх законодавчих актів, зокрема тих, які відносяться до періоду існування радянської влади в Україні. Крім того, попри наявність позитивного факту закріплення окремої глави, що стосується відповідальності за посягання на правосуддя, і досі залишаються неврахованими зміни, що відбулися в економічних та політичних відносинах у нашому суспільстві, які мають відношення до процесу здійснення правосуддя.

Проте, незважаючи на ці та інші прогалини та неточності, варто все ж таки визнати, що з прийняттям незалежності, український законодавець зробив достатньо широкі кроки у, перш за все, визнанні та законодавчому закріпленні правосуддя як об'єкта кримінально-правової охорони. Варто зазначити, що такий стан речей пов'язаний не тільки з вимогою міжнародної спільноти стосовно кримінального забезпечення належного здійснення правосуддя в державі, а й зумовлено історичними чинниками, які формувалися століттями в напрямі визнання та охорони правосуддя. Чинний на сьогодні новий Кримінальний кодекс України [14] є втіленням довготривалої боротьби українського цивілізованого суспільства за втілення в українському кримінальному законодавстві найважливіших демократичних принципів, одним з яких і є право на справедливий суд, реалізація якого є можливою лише в умовах створення та ефективної діяльності засобів примусового впливу з боку держави.

Висновок. Насамкінець варто звернути увагу на те, що розвиток кримінального законодавства та формування правосуддя як об'єкта кримінально-правової охорони безпосередньо пов'язано з певними історичними епохами розвитку української державності, формуванням національної правової культури та правової системи держави. Аналіз історичного розвитку кримінально-правової охорони правосуддя шляхом дослідження норм кримінального законодавства від найдавніших часів до сьогодення, свідчить про їх значну еволюцію і, безперечно, позитивне удосконалення. Від початкової відсутності будь-яких норм про кримінально-правову охорону правосуддя від злочинних посягань, невизнання правосуддя об'єктом суспільно-небезпечних діянь було здійснене колосальне напрацювання якісних змін у законодавстві наступних історичних періодів (етапів), які полягали у створенні чітких норм кримінального права, в яких були визначені конкретні склади злочинів у сфері посягання на правосуддя, їх ознаки та чіткі заходи кримінальної відповідальності за їх порушення. Позитивність такого поступового процесу еволюції українського кримінального законодавства дає можливість стверджувати про наявність бажання у вищих представників державної влади до постійного вдосконалення кримінального законодавства у сфері встановлення відповідальності за злочинні посягання на правосуддя. Однак слід пам'ятати про ті ефективні та перевірені часом надбання, які існували у попередніх правових нормах при подальшому вдосконаленні кримінальної відповідальності за посягання у сфері правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каныгина Г.В. Украинские судьи довольны принятыми вчера законами [Электронный ресурс] / Г.В. Каныгина. — Режим доступа: <http://statuspress.com.ua/ukrainian-news/ukrainskie-sudi-dovolny-prinyatyimi-vcherazakonami.html>
2. Российское законодательство X — XX веков. В 9 т.. Т. 1. Законодательство Древней Руси / под общ. ред. О. И. Чистякова; отв. ред. В. Л. Янин, 1984 — 430 с.
3. История государства и права СССР / Под ред. К.А. Сафроненко. — М.:Госюриздат, 1967. — 444 с.
4. Падох Я. История украинского карного права. Энциклопедия українознавства / Я. Падох. — Киев, 1995. — 665 с.
5. Воронцов А. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, які вчинюються службовими особами органів дізнання та досудового слідства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. В. Воронцов; Міжнар. гуманіт. ун-т. — О., 2011. — 269с.
6. В.В. Мульченко. Розвиток законодавства України, що забезпечує охорону правосуддя. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hghltd.yandex.net/yandbtm?lang=uk&fmode=inject&tld=com&la=1424667008&text=http%3A%2F%2Fwww.info-prensa.com%2Farticle-786.html&url=http%3A%2F%2Fwww.info-prensa.com%2Farticle-786.html&l10n=en&mime=html&sign=214880445b5b03934f67d9448912a2ef&keyno=0>
7. Пашук А. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII-XVIII ст. (1648-1782) [Текст] / А. Пашук. — Львів : ЛДУ, 1967. — 180 с.
8. Сийплові М. В. Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12. 00. 08 «Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / М. В. Сийплові. — К., 2009. — 251 с.
9. Антологія української юридичної думки: в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.; упоряд. І.Б. Усенко]. К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2003. Т. 3: Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. 584 с.
10. Дідик С.Є. Становлення та розвиток законодавства щодо протидії хабарництву суддів в Україні / С.Є. Дідик // Часопис Київського університету права — 2012 — № 2 — С. 285-289.
11. Российское законодательство X-XX веков [Текст] : В 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. — М. : Юрид. лит., 1984. — Т. 6 : Законодательство первой половины XIX века. — 1988. — 432 с.
12. Таганцев Н.С. Уголовное уложение от 22.03.1903 г. / Н.С. Таганцев. — СПб., 1904. — 339 с.
13. Уголовный кодекс УССР. — Харьков : Юрид. изд. Наркомюста УССР. — 1927. — 73 с.
14. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — № 25-26. — ст.131.